

En hundre år gammel historie

I 2024 er Kalkmølla Kulturstasjon 18 år og det er 100 år siden W.B.Markussen, kaptein og reder, gikk på land, flyttet fra Grimstad og inn på Hamang Gård utenfor Sandvika. På gården, ned mot husmannsplassen Elvebråten, gikk en betydelig kalksteinsgang tvers gjennom eiendommen. Langs hele eiendommen flyter Sandvikselva. Kalkgangen har bestemt svingen elva gjør og danner også terskelen som danner Franzefossen. Fossen er oppkalt etter Knut Frantzen, en aktiv forretningsmann på sekstenhundretallet. I slutten av attenhundretallet og fram til første verdenskrig ble det ved fossen drevet med vekslende hell garveri, mindre industrivirksomhet og uttak av muringsstein som kalksteinen egner seg godt til.

Kalk, eller mineralet Calsit (CaCO_3), er det viktigste mineralet vi har. Kalkens betydning ligger i dets evne til å nøytralisere syre og i å avgi og oppta CO_2 , illustrert med «kalkhjulet».

Kalk dannes primært ved sedimentasjon av dyre og planterester, alternativt kjemisk ved utfelling i havet eller eruptivt fra ultrabasiske magma. Kalken i Oslofeltet er fra Silur (350 mill. år) hvor dyre og planterester ble avsatt i grunt hav sammen med store mengder leire. I denne suppa skilte leire og kalk seg som melk og fløte, og vi fikk dannet leirskifer og mer eller mindre tykke kalkbenker.

Da Norge ble kristnet på tusentallet kom munkene vandrende inn og ville bygge klostre av stein. Fra Romerne, som igjen hadde det fra Babylonerne, hadde de kunnskapen om å brenne kalkstein, hydrere brentkalken og bruke hydratkalken sammen med sand som mørtel, hvoretter hydratkalken tok opp CO_2 fra atmosfæren og rekarbonatiserte til kalkstein, og ga en solid mur som resultat. Det ga grunnlag for en viktig næring fra tusentallet fram til begynnelsen på 19-hundretallet. Dette er beskrevet utførlig i boken «Brent Kalk» (ISBN 8290095-10-4) av Kjell Kittelsen, Asker og Bærum Historielags mangeårige formann. Historielaget kartla over 100 kalkovner i forskjellig størrelser. Da sementen kom på markedet falt denne kalkvirksomheten bort. Den siste ovnen, på Slepden, sloknet da tyskerne kom i 1940.

Kalkstein er en mild base hvor overflaten reagerer med syre inntil nøytralitet er nådd. Ved å male kalksteinen til mel økes overflaten. Ved begynnelsen av 19-hundretallet ble det fokusert på at dette ville være den beste måten for jordbruket å motvirke sur jord. Dette ga den nye eier av Hamang Gård ideen om å bygge en mølle, med kraft fra Franzefossen, til å male den tilliggende kalksteinen til jordbrukskalk. Sandvikselva er en av Østlandets beste lakseelver og samfunnets bekymring knyttet seg primært til den forutsatte oppdemming av elven. Tillatelser ble etter hvert gitt. I 1917 begynte så bygging av demning og laksetrapp, turbingate med turbin og generator, knuseri og mølle med silo. Arkitekt Kristian Hjalmar Biong la gode arkitektoniske verdier inn i bygget. Kalksteinen ble brutt i dagbrudd og skjøvet med vagg til knuseren og mølla. Produksjonen startet i 1919 og ble en suksess. Snart ble det åpenbart at kalksteinsmelet hadde mange andre bruksområder. Ikke all kalkstein var forøvrig ren nok og sideberget måtte man også håndtere. Knust stein (pukk) er en viktig byggevare og ble derfor fort et viktig ben å stå på ved siden av kalken.

Laksetrappa ble et viktig element i kultiveringen av elva. Bærum Jeger og Fiskeforening har gjort en fantastisk jobb med å kultivere elva. Sverre Olsen, eller Sykkel-Olsen, bør nevnes her som en ildsjel gjennom livslang innsats. Til gjengjeld fikk foreningen disponere våre rettigheter som grunneier. Elva går igjennom mye basiske bergarter og trenger ikke kalking, selv om den noen ganger har blitt det noe utilsiktet.

Kalkvirksomheten på gården var organisert som personlig eid firma under navnet Sandvika Kalkmølle, senere endret til Franzefoss Kalkmølle. I 1936 ble det generasjonsskifte og aksjeselskapet Franzefoss Bruk AS ble stiftet, med Sverre Markussen som disponent og de nødvendige arealer ble utskilt fra gården. Man var kommet til oppgangstiden før krigen og mer kapasitet var nødvendig. En ny mølle med seksdoblet kapasitet ble satt inn i et betongtilbygg til den gamle teglsteinsbygningen.

Etter krigen krevet gjenoppbyggingen av samfunnet enorme mengder av byggematerialer av alle slag, også stein og kalk. Ved å strekke alle ressurser til det ytterste vokste bedriften raskt, først med silo og pakkeri for kalksteinsmel vis a vis mølla ved fossen, deretter stort pukkverk og betongfabrikk. I 1952 var dagbruddet tomt for kalk og man måtte forfølge kalksteinsåren med gruvedrift. Da gruve driften ble nedlagt i 1992 var rom og pilar graven drevet i 2 etasjer 700 meter fram til under Helgerud kirke. Franzefossanlegget ble i -60 og -70 tallet bygget videre ut med nytt stort mølleri, nytt knuseri inne i gruen, ny betongfabrikk og asfaltverk, senere også et stort gjenvinningsanlegg. I dag preges området av bygging av ny 4-felts E16. Veien vil stå ferdig i 2019. Da er det 100 år siden virksomheten på Franzefoss startet. Industrivirksomheten vil bli gradvis avviklet og området utbygget til bolig og næring under prosjektnavnet Franzefossbyen.

Veksten utenfor Franzefossanlegget tok til i 1959 med pukkverket på Steinskogen. Da begynte etter hvert snøballen å rulle. I pukkvirksomheten ble det bygget ut og kjøpt en rekke pukkverk i indre Oslofjord og Trondheim med tilknyttete betongfabrikker og asfaltverk. I kalkvirksomheten ble dolomitt forekomsten i Ballangen utbygget ut, Hylla Kalkverk på Inderøy og i Verdal ble kjøpt og etter hvert noen mindre kalkverk på Østlandet. Til slutt kjøpte vi feltspatanlegget i Lillesand (Glamsland og Fosbekk) sammen med olivinanlegget på Bryggja i Nordfjord. Franzefoss var blitt en stor bergverksbedrift, ledende i kalk, pukk, betong, en betydelig asfaltvirksomhet og nummer to i feltspat, kvarts og olivin. I 1989-91 har vi bankkrise i Norge og som andre måtte også vi gjøre tiltak. Et tiltak var dannelsen av Verdalskalk hvor vi la inn Hylla Kalkverk. Bedriften er basert på Tromsdalsforekomsten i Verdal, en av Nord Europas største og reneste kalksteinsforekomster. Det ble en betydelig styrkelse av vår kalkvirksomhet. Neste skritt kom i -94 hvor vi la Lillesandanlegget og olivingruven på Bryggja inn i North Cape Minerals, et selskap eid av belgiske Sibelco SCR, som hadde kjøpt nefelinguven på Stjernøya i Finnmark fra Elkem.

Franzefoss var nå igjen bunnsolid og klar for ny vekst. Den kom i gjenvinning, pukkeksport fra Norge og grus produksjon i Danmark. Satsing på gjenvinning var vellykket og har vokst med god lønnsomhet fram til i dag. Pukkeksport fra Norge og grus produksjon i Danmark var altfor krevende. Det var igjen tid for å rydde. Asfaltvirksomheten, betongvirksomheten og pukkverkene for eksport og virksomheten i Danmark ble solgt. Franzefoss var tilbake til sin basis, kalk, pukk og gjenvinning i Norge.

Franzefoss har alltid vært eiet av familien Markussen. I 1988 dannet aksjonærene stiftelsen Jamette og Sverre Markussens Hjelpfond. Gjennom en aksjeemisjon fikk det 14% av aksjene. Fondet deler ut sine inntekter til nødhjelp, i hovedsak gjennom etablerte hjelpeorganisasjoner. De øvrige aksjer var i hovedsak delt likt på de 6 søskengrener i 3. generasjon og deres barn og barnebarn. I 2004 ønsker en gren å bli løst ut og bedriften delt. Tre grener, ledet av Halvard som har arbeidet i bedriften siden -73, overtar pukkvirksomheten og gjenvinningsvirksomheten som legges i Franzefoss AS. De 2 andre grener, ledet av Olav som har arbeidet i bedriften siden -67 og ledet den siden -74, viderefører Franzefoss Bruk AS med kalk og mineralvirksomheten. Selskapene legges i Franzefoss Minerals AS som blir konsernselskap for Miljøkalk AS, Verdalskalk AS, NorFraKalk AS, Seacalx AS med flere. I begge virksomheter eier nå hjelpfondet 20% etter de tidligere innløsninger. Delingen var meget vellykket. Begge bedrifter har utviklet seg svært godt og forholdet i familien er fint.

Ved delingen fikk Franzefoss AS bedriftens logo mot at Franzefoss Minerals fikk den gamle kalkmølla. Her hadde produksjonen stanset i 1963. Bygningen hadde ligget brakk fram til ny Ringeriksvei skulle bygges i midten av 80-årene. Bærum Kommune regulerte området i denne anledning og mølla ble erklært verneverdig. Avtalen ble at bedriften ga tomt til veien mot at kommunen istandsatte den gamle mølla utvendig. Tilbygget fra 1936, med ingen arkitektonisk interesse, ble revet og utvendig mur- og treverk ble pusset opp. Bedriften startet opp den innvendige oppussing ved dyktig hjelp av en interiørarkitekt. Målet var et bygg vi kunne bruke til møter, seminarer og sosiale tilstelninger. Resultatet ble bra og er blitt stadig forbedret. Ved delingen, som var en realitet 1.10.2005, fremmet Merete, 4. generasjon, sin drøm om å bruke den gamle kalkmølla til konsertlokale. Et flygel ble kjøpt inn ved hjelp av vår felles venn Wolfgang Plagge og stiftelsen Kalkmølla Kulturstasjon var en realitet.

Jordbrukskalk var starten på kalkmølla. I dag er vi en dominerende leverandør i Norge av kalk til jordbruk, vassdrag og sjøer, rensing av drikkevann, røykgasser fra industri og forbrenning, kloakk, stabilisering av slam og leire, pH-justering av smoltanlegg og en rekke industriprosesser, filler til Leca, mineralull, mørtler, betong, asfalt, PCC til papir og mye annet. Nye miljømarkeder er bekjempelse av kråkeboller og lakselus. Stadig leverer vi kalk til kalkmørtel og kalkmaling for å rehabilitere gamle kirkebygg. Kalk er også kunst og kultur. Som Michelangelo skal ha sagt: *Hver marmorblokk skjuler en vakker statue. Det gjelder bare å fjerne den omliggende sten.* I 1959 hadde jeg sommerjobb med å laste og kjøre kalkstein fra gruva ned til den gamle mølla. Når jeg nå sitter i trappa under konsertene og ser utover et fullsatt lokale, som lytter engasjert til fantastiske musikere, er jeg lykkelig og stolt. Stolt over den utvikling vi har bak oss og lykkelig over den glede og de opplevelser som nå skapes i den gamle mølla. Jeg føler meg trygg på at det ville også min far og farfar ha vært.

Gratulerer med 10 års jubileet!

Olav Markussen